

Anna Kubiak*, Ilona Przybyłowska*

WYŻSZE WYKSZTAŁCENIE W STRATEGIACH ŻYCIOWYCH STUDENTÓW
(NA PRZYKŁADZIE BADAŃ NAŁÓDZKIMI STUDENTAMI Z 1986 r.)

1. Wprowadzenie

Przemiany polityczne, społeczne i ekonomiczne wywołane w naszym kraju przez II wojnę światową spowodowały wzrost zapotrzebowania na ludzi z wyższym wykształceniem. Niezbyt liczna przedwojenna polska inteligencja poniosła duże - w porównaniu z innymi warstwami i klasami społecznymi - straty w czasie wojny oraz w okresie narodzin i utrwalania nowego systemu władzy. Szybkie uzupełnienie tych strat było niezbędne dla w miarę normalnego funkcjonowania państwa, gospodarki i infrastruktury społecznej. Upaństwowienie gospodarki oraz centralne planowanie i zarządzanie wszelkimi dziedzinami społecznej aktywności wymagało wielkiego aparatu administracyjnego. Realizacja programu forsownej industrializacji oraz postęp techniczno-technologiczny w rozmaitych dziedzinach życia - to kolejne przyczyny skłaniające do kształcenia w szkołach wyższych kadry przyszłych fachowców. Wreszcie, jednym z głównych sposobów legitymizowania się nowej władzy było wskazywanie na możliwości, jakie stwarza nowy ustrój w zakresie edukacyjnej emancypacji warstw społecznych dotąd upośledzonych¹. Z tych właśnie warstw rekrutować się miała "ludowa" in-

* Dr dr, Instytut Socjologii UŁ.

¹ S. Nowak, Postawy, wartości i aspiracje społeczeństwa polskiego. Przesłanki do prognozy na tle przemian dotychczasowych, [w:] Społeczeństwo polskie czasu kryzysu, red. S. Nowak, IS UW, Warszawa 1984, na prawach rękopisu, s. 413-414. A. Sułek, Trzy pokolenia, "Res publica" 1988, nr 1.

teligencja - nowa elita społeczna - silnie już związana z wprowadzanym porządkiem ideologiczno-politycznym.

Wydaje się więc, że rola wyższego wykształcenia jako czynnika awansu społecznego była w okresie bezpośrednio powojennym znaczna, choć oczywiście nie był to dla tego awansu czynnik konieczny ani wystarczający. Podstawowe znaczenie miała wówczas "wierność ideologiczna". Wraz ze stabilizacją systemu realnego socjalizmu czynnikiem koniecznym dla osiągania wyższych pozycji społecznych było - obok politycznego konformizmu - posiadanie dyplomu wyższej uczelni. Wobec bardzo ograniczonych możliwości uzyskiwania wysokiego statusu społecznego poprzez niezależną działalność gospodarczą czy społeczną, awans poprzez wyższe wykształcenie stał się podstawowym "modelem awansu", najszerzej rozpropagowanym i zinternalizowanym.

W okresie bezpośrednio powojennym możliwość kształcenia się w wyższych uczelniach postrzegana w kategoriach awansu społecznego wydawała się wystarczająco cenna i nie musiała łączyć się z wysokim poziomem dochodów, tym bardziej, że powszechna powojenna bieda - dość równomiernie rozłożona - utrzymywała potrzeby materialne na niskim poziomie². Sytuacja pod tym względem uległa zmianie w okresie późniejszym (lata sześćdziesiąte i I połowa lat siedemdziesiątych), o czym świadczą wyniki badań socjologicznych³. Jak pisze J. Koralewicz-Zębik, "...wykształcenie traktowane było jako wartość wielkich nadziei o szerokim «polu instrumentalności», bardziej od pozostałych prowadząca do innych cenionych wartości, jak dochód czy prestiż"⁴. Nie były to nadzieje bez pokrycia, gdyż to właśnie poziom wykształcenia był czynnikiem najważniejszym w określaniu położenia społecznego - w tym szczególnie materialnego - jednostek⁵.

Od połowy lat siedemdziesiątych obserwujemy nasilenie się rozmaitych procesów, które w dłuższej perspektywie czasowej mogą dopro-

² Ibidem.

³ J. Koralewicz-Zębik, System wartości a struktura społeczna, Oss., Wrocław 1974; W. Wiśniewski, Pojęcie i miejsce wykształcenia w świadomości społeczeństwa polskiego, "Studia Socjologiczne" 1978, z. 3.

⁴ J. Koralewicz-Zębik, Autorytaryzm, lęk, konformizm. Analiza społeczeństwa polskiego końca lat siedemdziesiątych, Oss., Wrocław 1987, s. 78.

⁵ K. M. Słomczyński, Zróżnicowanie społeczno-zawodowe i jego korelaty, Oss., Wrocław 1972.

wadzić do kompletnego załamania instrumentalnej funkcji wyższego wykształcenia. Wyraźnie zauważalna jest rozbieżność między aspiracjami materialnymi ludzi z wyższym wykształceniem a możliwościami ich zaspokojenia, jakie stwarzają legalne dochody z pracy etatowej. K. Słomczyński i W. Wesołowski udowodnili, iż już w 1976 r. wykształcenie i legalny dochód z pracy nie różnicowały sytuacji materialnej ludzi tak silnie, jak w 1965 r.⁶ Wydaje się, że w latach osiemdziesiątych tendencja ta nie uległa zahamowaniu, a wręcz przeciwnie - pogłębiła się. Fakt ten znajduje odbicie w społecznej świadomości. Choć ludzie sądzą, iż sprawiedliwym byłoby odpowiednio wysokie wynagradzanie wiedzy i wykształcenia⁷, to równocześnie zdają sobie sprawę z tego, że rzeczywistość pozostaje w jawnej sprzeczności z ich życzeniami⁸, co więcej - nie wierzą w to, że jej szybkie i radykalne przekształcenie jest możliwe⁹.

Na co zatem liczą młodzi ludzie podejmujący studia w drugiej połowie lat osiemdziesiątych? Jaką rolę pełni wyższe wykształcenie w ich koncepcji życia?

Spróbujemy odpowiedzieć na te pytania, prezentując strategie życiowe studentów, jakie udało się wyróżnić i opisać opierając się na wywiadach swobodnych zarejestrowanych na taśmie magnetofonowej, które w 1986 r. zostały przeprowadzone ze słuchaczami wyższych lat studiów trzech łódzkich uczelni: Akademii Medycznej, Politechniki Łódzkiej i Uniwersytetu Łódzkiego. Wywiady te realizowali studenci socjologii UŁ przy okazji zajęć dydaktycznych, praktyk oraz przygotowywania prac magisterskich. Udało się zebrać 120 wywiadów, 5 wywiadów wyłączono z analizy ze względu na błędy ankietera, względnie niewiarygodność respondentów. Dobór respondentów był przypadkowy. Materiał nie jest reprezentatywny w sensie statystycznym dla ogółu łódzkich studentów, z tego też względu sformułowane przez nas wnioski mają status częściowo tylko uprawdopodobnionych hipotez.

⁶ W. Wesołowski, K. M. Słomczyński, Przemiany struktury społecznej i jej percepcja, referat wygłoszony na Ogólnopolskim Zjeździe Socjologów w styczniu 1977 r., tekst powiel.; podaje za: K o r a l e w i c z - Z ę b i k, Autorytaryzm..., s. 79.

⁷ W. Wesołowski, Uwarstwienie i merytokratyczna sprawiedliwość, "Studia Socjologiczne" 1980, z. 4.

⁸ W. Zaborowski, Jak dzielić dobra, "Przegląd Techniczny" 1981, nr 5.

⁹ N o w a k, Postawy...

2. Strategie życiowe studentów II połowy lat osiemdziesiątych

Prezentację wyników analizy wywiadów swobodnych w kategoriach strategii życiowych poprzedzić należy ustaleniami definicyjnymi. Przez "strategię życiową" rozumiemy - za M. Marody - sposób radzenia sobie z rzeczywistością społeczną, sposób osiągania wyznaczonych nadrzędnych celów życiowych i realizowania pożądanых wartości¹⁰. Musimy wyjaśnić, iż ów "sposób radzenia sobie z rzeczywistością społeczną" odnosimy wyłącznie do zawodowo-materialnej sfery życia. Cele i wartości związane ze sferą życia osobisto-rodzinnego wyłączamy z analizy jako czynniki nieróżnicujące badanych.

Dane z wywiadów skłaniają nas do wyróżnienia następujących typów strategii życiowej:

- typ 1 - strategia stabilizacji poprzez zawód zdobywany na studiach i pracę etatową w tym zawodzie;
- typ 2 - strategia ambitnych osiągnięć zawodowych;
- typ 3 - strategia twórczego działania;
- typ 4 - strategia ambitnych osiągnięć materialnych;
- typ 5 - strategia alternatywnych wariantów;
- typ 6 - strategia bez strategii.

1. T y p p i e r w s z y (strategia stabilizacji poprzez zawód) reprezentują osoby, które po ukończeniu studiów planują podjęcie pracy etatowej w wyuczonym zawodzie. Niezależnie od tego, jak obecnie oceniają sam fakt podjęcia studiów, czy też studia jako przygotowanie do zawodu, badani zaliczeni do tego typu sądzą, że ich przyszłość jest już wyraźnie określona, zdeterminowana wyborem, którego dokonali wiele lat wcześniej, decydując się na studiowanie. Są "skazani" na uzyskanie dyplomu i podjęcie, na podstawie uprawnień, jakie on daje, pracy etatowej, która może być niezbyt satysfakcjonująca, tak pod względem intelektualnym, jak i materialnym. Nie dążą do tego, by uzyskać status cenionego specjalisty w swoim zawodzie, zadowala ich przeciętny poziom profesjonalny. Ich zdaniem, wysokie kwalifikacje zawodowe nie idą w parze z wysokimi dochodami,

¹⁰ M. M a r o d y, Warunki trwania i zmiany ładu społecznego w relacji do stanu świadomości społecznej, IS UW, Warszawa 1986.

zatem nie warto się wysilać. Aspiracje materialne tej grupy respondentów nie są zresztą wygórowane (w miarę wygodne mieszkanie, wystarczająca ilość pieniędzy na bieżące potrzeby i spędzenie urlopu), co więcej - są oni przekonani o tym, że nawet te przeciętne potrzeby będą mogli zaspokoić jedynie poprzez podjęcie dodatkowego wysiłku (prace nadliczbowe, zleczone itp.), ulokowanie się w preferowanej pod względem płac instytucji (MO, wojsko) lub poprzez rezygnację z życia w wielkim mieście, co też nasi respondenci planują uczynić.

2. T y p d r u g i (strategia ambitnych osiągnięć zawodowych) stanowi dobrą ilustrację specyficznym pojmowanej wiary w instrumentalność wyższego wykształcenia. Reprezentujący go badani są zdania, że wybitne osiągnięcia profesjonalne, względnie zajęcie eksponowanego stanowiska, nadal pozwalają osiągać wysokie nagrody w postaci prestiżu i dóbr materialnych. Studiują po to, by zdobyć możliwie najwyższe kwalifikacje w swoim zawodzie, by stać się w przyszłości wybitnymi lekarzami, adwokatami itp. lub też, by ułatwić sobie zdobycie "dobrej posady", np.: dyrektora przedsiębiorstwa, prezesa sądu itp. Gotowi są ponosić wszelkie związane z tym trudy, obecnie - tj. w czasie studiów - jak i później (np. kształcenie podyplomowe, zdobywanie stopni naukowych). Z reguły godzą się na konformizm wobec władzy. Jest to cena, jaką zamierzają zapłacić za uzyskanie prestiżowej pozycji w zawodzie i zdobycie środków zapewniających luksusowy poziom życia, przy czym każdy z tych celów wydaje się równie ważny.

3. D o t y p u t r z e c i e g o (strategia twórczego działania) zaliczyliśmy osoby, które kształtują swoją przyszłość, opierając ją na szeroko rozumianej twórczości artystycznej lub naukowej, a także te, które uważają za najważniejsze zrealizowanie swoich ideałów w sferze aktywności społeczno-politycznej. Badani nastawieni na twórcze działanie z reguły przywiązują mniejszą wagę do wartości bytowo-materialnych. Analizując wywiady, odnosi się wrażenie, że nad tą stroną życia nasi respondenci nie zastanawiają się, licząc na to, że tak czy inaczej uda się im rozwiązać problemy natury materialnej. Studia mogą pełnić w tej koncepcji życia rozmaite funkcje. Mogą być miejscem poznawania i uczenia się warsztatu twórczego, i wtedy wkłada się w nie sporo wysiłku, ale ich rola może także polegać

głównie na tym, że pozostawiając sporo wolnego czasu, umożliwiają realizowanie twórczych, bądź kreacyjnych pasji. Zależy to od tego, czy kierunek studiów związany jest z dziedziną, w której badany chce się realizować, czy też nie. W obu przypadkach dąży się jednak do uzyskania dyplomu, który jest przez badanych traktowany jako uprawnienie do dalszych studiów w szkołach artystycznych, bądź też jako ułatwienie przy podejmowaniu pracy twórczej czy społeczno-politycznej aktywności.

4. T y p c z w a r t y (strategia ambitnych osiągnięć materialnych) reprezentują osoby, dla których nadrzędnym celem jest osiągnięcie bardzo wysokiego poziomu życia w sferze materialnej. Wyższe wykształcenie - ich zdaniem - straciło swą instrumentalność w tym względzie. Planują w związku z tym poświęcić się zajęciom bardziej intratnym niż praca w wyuczonym zawodzie na państwowej posadzie, takim jak:

- a) rozmaite, raczej rzadko związane z zawodem, zajęcia w sektorze prywatnym;
- b) wyjazdy na Zachód połączone z nielegalnym podjęciem pracy;
- c) prywatny obrót towarami w kraju i zagranicą.

Niektórzy liczą na zasobność rodziców, która ma wzmocnić ich własną pozycję finansową, jeszcze inni uważają, że jedynym sposobem na zapewnienie sobie wysokiego poziomu życia jest emigracja do jakiegoś kraju kapitalistycznego i sposobią się do tego wyjazdu ucząc się nowego języka, zdobywając kwalifikacje do różnych prac fizycznych itp. Dla większości tych respondentów dyplom wyższej uczelni nie posiada żadnej wartości i nie są - w chwili obecnej - pewni, czy będą dążyć do jego zdobycia. Jeśli nie przerywają studiów już teraz, to dlatego, że status studenta jest bardziej wygodny niż status pracownika, gdyż pozostawia im dużo czasu, który wykorzystują na zdobywanie pieniędzy i dóbr materialnych.

5. Osoby zaliczane do t y p u p i ą t e g o (strategia alternatywnych wariantów) myślą o swej przyszłości wariantowo. Są przekonane, że ukończenie studiów, posiadanie dyplomu wyższej uczelni, nie wyznacza jednoznacznie dalszej drogi życiowej. Praca w wyuczonym zawodzie może być bowiem nie do uzyskania, bądź też może być zbyt mało atrakcyjna w zakresie poznawczym lub/ i materialnym. W tej

sytuacji już na studiach należy zdobywać jakieś dodatkowe kwalifikacje, najczęściej do pracy fizycznej (np. uprawnienia spawacza, rolnika, ogrodnika), by po ich ukończeniu mieć szersze i bardziej satysfakcjonujące możliwości wyboru. Myśli się więc w tym przypadku wariantowo i planuje alternatywne sposoby postępowania. Po studiach - o ile sytuacja na rynku pracy będzie taka jak obecnie - planuje się raczej podjęcie jakiejś pracy fizycznej, ale nie wyklucza się, iż w przyszłości, w bardziej korzystnych warunkach, rozpocznie się pracę na podstawie dyplomu wyższej uczelni. Dąży się w związku z tym do ukończenia studiów i jego zdobycia, traktując go jako asekurację na przyszłość.

6. T y p s z ó s t y (tzw. strategia bez strategii) to przypadek totalnego braku wiary w instrumentalność wyższego wykształcenia i występującej na tym tle dezorientacji i bezradności życiowej. Respondenci zaliczani do tego typu charakteryzują się brakiem jakichkolwiek planów na przyszłość, przy czym studia traktują jako okres czasu zwalniający ich z myślenia na ten temat. Wszelkie decyzje co do przyszłości ulegają więc zawieszeniu i przesunięciu na okres po studiach. Na ogół planują uzyskanie dyplomu, ale wielu z nich zdarzenie to stara się odsunąć w czasie (poprzez urlopy dziekańskie, podejmowanie studiów na drugim kierunku). Rola studenta wydaje się im jedyną, w której czują się pewnie i w której nie ponoszą dotkliwych porażek. Nie dziwi więc, że okres studiowania chcą maksymalnie przedłużyć, tym bardziej że przyszłość po studiach przeraża ich do tego stopnia, iż nie chcą o niej obecnie myśleć. Jeśli w czasie studiów podejmują jakieś prace zarobkowe, to dla celów doraźnych (wyjazd wakacyjny, zakup ubrania) i nie traktują ich jako instrumentu dla realizacji życiowych zamierzeń.

3. Wnioski

Przydatność dyplomu ukończenia studiów i motywacja do jego zdobycia w ramach poszczególnych strategii jest silnie zróżnicowana. Najbardziej jest on potrzebny tym, którzy wybrali strategię stabilizacji poprzez zawód (typ 1) oraz strategię ambitnych osiągnięć zawodowych (typ 2). Dla poziomu kształcenia i jakości kadr w gospodarce i życiu społecznym ta ostatnia strategia jest niewątpliwie

najbardziej korzystna. Studia traktowane są wówczas jako okres zdobywania wysokich kwalifikacji zawodowych, by dalej w życiu osiągać właśnie na ich podstawie wysokie pozycje prestiżowe i materialne. Jest to przeciwieństwo wobec strategii stabilizacji poprzez zawód, preferującej przeciętność obniżającą w efekcie zarówno poziom uzyskiwanych kwalifikacji, jak i poziom nauczania na studiach.

Tylko w niektórych przypadkach dyplom potrzebny jest zwolennikom twórczego działania, wtedy mianowicie, gdy pragną oni samorealizować się w dziedzinach wymagających potwierdzenia poziomu profesjonalnego poprzez ukończenie studiów. Dla studentów realizujących strategię bez strategii uzyskanie dyplomu ma znaczenie całkiem drugorzędne. Dla nich najważniejsze jest "bycie na studiach" jako swoista forma eskapizmu. Podobnie jest w przypadku tych, którzy realizują - jak to określiliśmy - strategię alternatywnych wariantów - im dyplom jest potrzebny niejako "na wszelki wypadek". Dyplom wydaje się mieć zupełnie marginalne znaczenie dla tych, którzy preferują ambitne osiągnięcia materialne (typ 4).

Ta zróżnicowana rola i znaczenie dyplomu w strategiach życiowych naszych studentów rzutuje na poziom ich motywacji do zdobywania wiedzy w trakcie studiów. Właściwie tylko ambitni profesjonalisci, traktujący wiedzę instrumentalnie oraz nastawieni na twórczość, a tym samym na poznanie jako wartość samą w sobie, chcą się nie tylko uczyć, ale i studiować. Pozostali raczej "są na studiach". Nie dysponując odpowiednimi danymi, nie możemy przesądzać o rozkładzie ilościowym reprezentantów poszczególnych strategii, jednakże na podstawie analizy posiadanych materiałów możemy stwierdzić, iż reprezentanci tych dwóch typów studentów nastawionych na uczenie się i studiowanie stanowią grupę stosunkowo nieliczną.

Wydaje się, że opisane zjawiska świadczą m. in. o tym, iż proces załamywania się instrumentalnej funkcji wyższego wykształcenia jest już w naszym kraju poważnie zaawansowany, z czego w pełni zdaje sobie sprawę studiująca młodzież.

Anna Kubiak, Ilona Przybyłowska

UNIVERSITY EDUCATION IN LIFE STRATEGIES OF STUDENTS
(ON THE EXAMPLE OF SURVEY OF ŁÓDŹ STUDENTS IN 1986)

S u m m a r y

Since the second half of the seventies we observe the increase of different processes which may, in longer perspective, lead to complete breakdown of instrumental function of University education. Divergence between material aspirations of University graduates and possibilities of satisfying them is very clear. What are in this situation the aspirations of young people starting their studies in the second half of the eighties. We try to give the answer presenting the life strategies we managed to distinguish and describe, on the basis of free interviews registered on the tape recordings in 1986 with the students of 3 Łódź schools: Łódź University, Technical University and Medical Academy. Defining life strategy as a way of living in a real social circumstances and a way of realization of life goals and accepted values referring to professional and material spheres of life, we may differentiate and characterize following life strategies of the students: (1) strategy of stabilization through profession learned at the University, (2) strategy of ambitious professional achievements, (3) strategy of creative activity, (4) strategy of ambitious material benefits, (5) strategy of alternative solutions, (6) strategy without strategy.